O‘ZBEK TILI INTERNET DISKURSIDA VIRTUAL ANTROPONIMLAR: SOTSIOONOMASTIK VA PRAGMATIK TADQIQ

Rustamova Dildora Kurbon qizi
rustamova.dildora.kurbon.qizi@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23235802

Annotatsiya. Raqamli kommunikatsiyaning kengayishi shaxsning o‘zini nomlash, tanitish va ijtimoiy guruhlarga mansubligini ko‘rsatish usullarini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Ijtimoiy tarmoqdagi foydalanuvchi nomi texnik identifikator bo‘lish bilan birga, virtual makonda shaxsiy, hududiy, etnomadaniy, kasbiy, gender va aksiologik identiklikni konstruksiyalash vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Mazkur maqolada internet foydalanuvchi nomlarini sotsioonomastik va pragmatik nuqtayi nazardan o‘rganishning nazariy asoslari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: virtual identiklik, foydalanuvchi nomi, virtual antroponim, sotsioonomastika, internet diskursi, pragmatika, o‘zini taqdim etish, anonimlik.

Kirish. Raqamli muloqot shaxsning nomi bilan bog‘liq an’anaviy tasavvurlarni murakkablashtirdi. Kundalik hayotda insonning ismi ko‘pincha tug‘ilish, qarindoshlik, huquqiy ro‘yxatga olish va milliy nomlash an’analari bilan belgilanadi. Ijtimoiy tarmoqda esa foydalanuvchi o‘zini qayta nomlash, ismning ayrim qismlarini yashirish, taxallus tanlash, turli tillarni aralashtirish, raqam va grafik belgilar yordamida individuallashtirish imkoniga ega. Natijada nom shaxsga berilgan belgi bo‘lishdan tashqari, shaxsning o‘zi tomonidan boshqariladigan kommunikativ resursga aylanadi. Internetdagi o‘zini nomlash amaliyoti shaxsning “men kimman?” degan savolga to‘g‘ridan-to‘g‘ri javob berishidan ko‘ra, auditoriyaga “meni qanday ko‘rishingizni istayman?” degan mazmundagi pozitsiyani namoyish etishiga yaqin turadi.

Internet foydalanuvchi nomlari onomastika, sotsiolingvistika, pragmatika va media lingvistikasi kesishmasida o‘rganilmoqda. Lasse Hämäläinenning 103 ta ilmiy tadqiqotni qamrab olgan sharhi onlayn foydalanuvchi nomlari turli fanlarda ancha keng tahlil qilinganini, biroq ushbu nom turining nazariy chegaralarini belgilash va umumiy tasnifini ishlab chiqish hali ham muhimligini ko‘rsatadi [1]. Saskia Kersten va Netaya Lotze onlayn o‘zini nomlashni “face-work”, ya’ni auditoriya oldida o‘z qiyofasini boshqarish amaliyoti sifatida talqin qiladi. Ularning fikricha, foydalanuvchi nomi bir vaqtning o‘zida tanilish, autentiklikni ko‘rsatish va ma’lum darajada shaxsiy ma’lumotni yashirish ehtiyojlarini muvozanatlashtiradi [2; 3]. Shu jihatdan foydalanuvchi nomi oddiy yorliq emas, balki virtual identiklikning ixcham lingvistik modeli sifatida qaralishi mumkin.

Nazariy asoslar. Identiklik zamonaviy sotsiolingvistikada tayyor va o‘zgarmas xususiyat emas, balki muloqotda doimiy ravishda yaratiladigan va qayta talqin qilinadigan hodisa sifatida qaraladi. Bucholtz va Hall identiklikni kommunikativ amaliyot davomida yuzaga keladigan ijtimoiy jarayon deb izohlaydi; bunda til birliklari shaxsning o‘zini ma’lum guruhga yaqinlashtirishi yoki undan masofalashi uchun xizmat qiladi [4]. Raqamli muhit bu jarayonni yanada yaqqol ko‘rsatadi, chunki foydalanuvchi profil nomi, biografiya, avatar, post

uslubi va izohlardagi til tanlovi orqali o‘zini bosqichma-bosqich namoyish qiladi. Foydalanuvchi nomi esa ko‘pincha ushbu namoyishning birinchi ko‘rinadigan elementi hisoblanadi.

Virtual identiklikni real identiklikning “soxta nusxasi” deb tushunish yetarli emas. Internetdagi identiklik real hayotdagi ism, hudud, kasb va qadriyatlarni davom ettirishi mumkin, lekin ayrim hollarda foydalanuvchi xohlagan obrazni kuchaytiradi yoki real hayotda namoyon bo‘lmagan jihatlarni yuzaga chiqaradi. Naima Niyazova virtual shaxsni internet makonida o‘zini taqdim etuvchi va virtual muhit bilan aloqalarini shakllantiruvchi subyekt sifatida tavsiflaydi [5]. O‘zbekiston internet kommunikatsiyasi bo‘yicha ishlarda ham messenjer va ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchiga virtual shaxsni konstruksiyalash imkonini beruvchi alohida kommunikativ muhit ekanligi qayd etilgan [6]. Demak, o‘zbek internet segmentidagi nomlash amaliyotlari til, madaniyat va raqamli o‘zini taqdim etish kesishmasida tahlil qilinishi mumkin.

Terminologik jihatdan “foydalanuvchi nomi”, “nikneym”, “taxallus”, “login”, “profil nomi” va “virtual antroponim” tushunchalarini bir-biridan farqlash zarur. “Login” ko‘proq tizimga kirish uchun ishlatiladigan texnik identifikatorni anglatadi va har doim ommaga ko‘rinmaydi. “Profil nomi” platformada ko‘rinadigan ism bo‘lib, u haqiqiy ism ham, taxallus ham bo‘lishi mumkin. “Nikneym” va “taxallus” esa odatda shaxs ongli ravishda tanlagan alternativ nomni bildiradi. “Virtual antroponim” termini esa internet muhitida shaxsni nomlaydigan birliklarning umumiyroq kategoriyasi sifatida ishlatilishi mumkin. Dissertatsion tadqiqot uchun “ijtimoiy tarmoq foydalanuvchi nomi” asosiy operatsion termin sifatida olinib, uning tarkibida haqiqiy ismga asoslangan, taxallusga asoslangan, gibrid va ramziy turlar ajratilishi maqsadga muvofiq.

Sotsioonomastik yondashuv nomni faqat tuzilishi yoki etimologiyasi bilan cheklamaydi, balki uning ijtimoiy vazifasini ham o‘rganadi. Samira Hassa Marokash chat xonasidagi 141 foydalanuvchi nomini tahlil qilib, mahalliy ism, ism-familiya, raqamli birikmalar, G‘arb madaniyatiga va islomiy qadriyatlarga ishora qiluvchi nomlar kabi guruhlarni ajratgan; bu nomlarda mahalliy va global identiklik o‘rtasidagi muvozanat kuzatilishini ko‘rsatgan [7]. Rossiyalik ingliz tili foydalanuvchilarining ijtimoiy tarmoq nomlari bo‘yicha tadqiqot ham translingval va transmadaniy strategiyalar orqali mahalliy lingvomadaniy identiklik global ingliz tilidagi makonda saqlanishini ko‘rsatadi [8]. Bunday natijalar o‘zbek materialida ham til tanlovi, transliteratsiya va gibrid nomlarning identiklik bilan bog‘liq funksiyalarini tekshirish uchun nazariy asos beradi.

Pragmatik nuqtayi nazardan foydalanuvchi nomi muayyan kommunikativ maqsad bilan tanlanadi. Bir foydalanuvchi ism-familiyasini to‘liq ko‘rsatib autentiklik va professional ishonchlilikni kuchaytirishi mumkin; boshqasi qisqartirilgan yoki metaforik taxallus bilan maxfiylikka intiladi; uchinchi foydalanuvchi esa hudud yoki guruh nomini kiritib jamoaga mansublikni ta’kidlaydi. Kersten va Lotze autentiklik–anonimlik hamda individuallashuv–guruhga yaqinlashuv o‘qlarini onlayn o‘zini nomlashning muhim mezonlari sifatida ko‘rsatadi [3]. O‘zbek segmentida “filolog_uz”, “vodiylik_qiz”, “sokin_qalb”, “teacher_dilnoza” kabi model sifatida keltiriladigan misollar nomning bir vaqtning o‘zida kasb, hudud, gender, hissiy holat yoki global kommunikativ uslubni indekslashi mumkinligini ko‘rsatadi. Bunday misollar empirik korpus natijasi emas, balki tasnif mezonlarini ko‘rsatish uchun tuzilgan illustrativ birliklardir.

Tadqiqot metodologiyasi. O‘zbek segmentidagi foydalanuvchi nomlarini o‘rganish bir necha bosqichli metodni talab qiladi. Birinchi bosqichda material ommaviy ochiq profillardan, etik talablarni hisobga olgan holda, shaxsni qayta aniqlash imkonini kamaytiradigan shaklda to‘planadi. Har bir birlik uchun platforma turi, yozuv tizimi, til tarkibi, struktur modeli, semantik motivatsiya va ehtimoliy identiklik markeri kodlanadi. Ikkinchi bosqichda nomlar leksik-semantik va derivatsion jihatdan tasniflanadi. Uchinchi bosqich sotsioonomastik tahlil bo‘lib, nomning hududiy, kasbiy, etnomadaniy, gender yoki guruhiy mansublikni indekslash xususiyati ko‘rib chiqiladi. To‘rtinchi bosqichda pragmatik funksiyalar, jumladan tanitish, yashirish, o‘zini brendlash, hazil, baholash va auditoriyaga moslashish aniqlanadi.

Til tanlovi alohida tahlil birligi bo‘lishi kerak. O‘zbekcha, ruscha, inglizcha hamda aralash nomlar foydalanuvchining real til kompetensiyasini to‘liq ifodalamasligi mumkin, ammo ular auditoriyaga qaratilgan stilistik va identifikatsion signal vazifasini bajaradi. Inglizcha element zamonaviylik, professional soha yoki xalqaro yo‘nalishni; hududiy leksema mahalliy mansublikni; kirill-lotin almashinuvi esa avlod, odat, auditoriya yoki platforma uslubiga moslashishni indekslashi ehtimol. Shu sababli tadqiqot “nom nimani anglatadi?” savoliga qo‘shimcha ravishda “nega aynan shu til va grafik shakl tanlangan?” savolini ham qo‘yishi lozim.

Foydalanuvchi nomini identiklikning bevosita isboti sifatida talqin qilish metodologik xato bo‘ladi. Masalan, nom tarkibidagi “Buxoriy” komponenti shaxsning Buxoroda tug‘ilganini bildirishdan tashqari, tarixiy-madaniy ramzga ishora qilishi ham mumkin. Shuning uchun tahlilda “foydalanuvchi falon identiklikka ega” degan qat’iy hukm o‘rniga “nomda falon identiklik namoyish qilinadi” yoki “falon identiklik indekslanadi” kabi ehtiyotkor formulalar qo‘llanishi kerak. Agar tadqiqot so‘rovnoma yoki intervyu bilan boyitilsa, nomni tanlash motivlari aniqroq tekshiriladi. Bu sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtirishga imkon beradi.

Sotsial indeksikallik va til tanlovi. Virtual nomning identiklik yaratish kuchi ko‘pincha bevosita nominativ ma’nodan emas, indeksik aloqalardan kelib chiqadi. Muayyan so‘z, yozuv yoki til elementi foydalanuvchining yosh, hudud, kasb, madaniy did yoki kommunikativ jamoa bilan bog‘liqligini bilvosita ko‘rsatishi mumkin. Masalan, hudud nomining qo‘llanishi geografik ma’lumot berish bilan cheklanmay, o‘sha hududga doir stereotip, sheva yoki jamoaviy birdamlikni ham faollashtirishi ehtimol. Inglizcha komponent esa global yo‘nalish, raqamli professionallik yoki ommaviy platforma uslubiga moslashuv belgisi sifatida ishlashi mumkin. Bunday indeksik ma’nolarni aniqlashda tadqiqotchi o‘z interpretatsiyasini korpusdagi takroriy tendensiyalar, profil konteksti va foydalanuvchi izohlari bilan tekshirishi zarur.

O‘zbek segmentida yozuv tanlovi ham identiklikning maxsus ko‘rsatkichi bo‘lishi mumkin. Lotin va kirill yozuvining parallel mavjudligi, shuningdek o‘zbekcha leksemaning inglizcha imlo yoki grafika bilan berilishi raqamli nomlashga ko‘p qatlamlilik kiritadi. Bir xil ismning lotincha, kirillcha, soddalashtirilgan yoki stilizatsiyalangan variantlari turli auditoriyaga turlicha taassurot berishi mumkin. Shu jihatdan foydalanuvchi nomini faqat “so‘z” sifatida emas, balki grafemik dizaynga ega semiotik birlik sifatida ham ko‘rish zarur. Raqamlar, takroriy belgilar va bosh harflarning noodatiy almashuvi lingvistik mazmun bilan birga vizual identifikatsiya vazifasini bajaradi.

Etik tamoyillar ham mazkur yo‘nalishning ajralmas qismidir. Ochiq profil ma’lumotlari texnik jihatdan ko‘rinadigan bo‘lsa ham, tadqiqot materialini ilmiy matnda aynan takrorlash foydalanuvchini qayta aniqlash imkonini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli noyob nomlarni qisman maskalash, misollarni kodlash, skrinshotlarda shaxsiy ma’lumotlarni yopish va so‘rov yoki intervyuda ongli rozilik olish lozim. Ayniqsa, voyaga yetmagan foydalanuvchilar profillarini material sifatida yig‘ishda qo‘shimcha ehtiyotkorlik talab etiladi. Etik yondashuv ilmiy natijani cheklamaydi; aksincha, materialni yig‘ish va taqdim etish mezonlarini shaffoflashtiradi.

Mazkur mavzuning ilmiy yangiligi ham aynan metodik tizimlilik bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Foydalanuvchi nomlarini bir necha qiziqarli misol asosida sharhlash o‘rniga, oldindan belgilangan mezonlar asosida tuzilgan korpus, qayta tekshiriladigan kodlash sxemasi va statistik kuzatuvlar talab etiladi. Bundan tashqari, bir platformadagi natijani barcha ijtimoiy tarmoqlarga umumlashtirmasdan, platformalararo farqlarni qiyoslash muhim. Professional tarmoq, messenjer, video platforma va ko‘ngilochar ijtimoiy tarmoqning nomlash normalari turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun platforma tipi mustaqil sotsiolingvistik omil sifatida ko‘rib chiqilishi maqsadga muvofiq.

Shuningdek, tadqiqotda “virtual lisoniy identiklik” tushunchasi nomning o‘ziga xos semantik belgisi sifatida emas, balki nom, profil va auditoriya o‘rtasidagi munosabatda yuzaga keladigan jarayon sifatida talqin qilinishi lozim. Bu yondashuv foydalanuvchi nomini statik ro‘yxat emas, diskursga kirish nuqtasi sifatida ko‘rishga imkon beradi. Natijada onomastik tavsif pragmatik va sotsiolingvistik sharh bilan uzviy bog‘lanadi ham.

Xulosa. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchi nomi raqamli muhitdagi eng ixcham, ammo funksional jihatdan murakkab nomlash birliklaridan biridir. U texnik identifikatsiya, o‘zini taqdim etish, maxfiylikni boshqarish, guruhga mansublikni ko‘rsatish va auditoriya bilan kommunikativ masofa belgilash kabi vazifalarni birlashtiradi. Sotsioonomastik yondashuv nomning ijtimoiy va madaniy mazmunini, pragmatik yondashuv esa nom tanlashning kommunikativ niyat va ta’sir tomonini ochib beradi. O‘zbek internet segmentini shu ikki yondashuv asosida tadqiq etish virtual antroponimlarning struktur-semantik tizimini tavsiflash, ko‘p tillilik va grafik kreativlikning identiklik yaratishdagi rolini aniqlash hamda o‘zbek raqamli diskursining o‘ziga xos belgilarini ko‘rsatish imkonini beradi. Mazkur yo‘nalish o‘zbek onomastikasini internet lingvistikasi bilan bog‘lab, yangi empirik korpus va tasnif yaratish uchun istiqbolli ilmiy maydonni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hämäläinen L. (2022). From Bonehead to @realDonaldTrump: A Review of Studies on Online Usernames. Names: A Journal of Onomastics, 70(2), 35–53. 2. Kersten S., & Lotze N. (2020). Creating a Self-Image: Face-Work and Identity Construction Online. Journal for Media Linguistics, 2(2), 123–156.
2. Kersten S., & Lotze N. (2022). Anonymity and authenticity on the web: Towards a new framework in internet onomastics. Internet Pragmatics, 5(1), 38–65.
3. Bucholtz M., & Hall K. (2005). Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach. Discourse Studies, 7(4–5), 585–614.

4. Niyazova N. A. (2021). Features of Forming a Virtual Personality of an Internet User. International Journal on Integrated Education, 4(1), 72–75.
5. Shahobiddinova S. H., & Popov, D. V. (2020). Internet and internet communication in Uzbekistan (features of communication in the period of self-isolation). ISJ Theoretical & Applied Science, 04(84), 21–26.
6. Hassa S. (2012). Projecting, Exposing, Revealing Self in the Digital World: Usernames as a Social Practice in a Moroccan Chatroom. Names, 60(4), 201–209.
7. Lebedeva I. L. (2023). What's In A Russian English Username? A Case Study of Social Media Accounts Names. Polylinguality and Transcultural Practices, 20(1), 146–156.
8. Goffman E. (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Anchor Books.